

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Подвижник української ідеї: до 120-річчя від дня народження Я. В. Гальчевського: довід.-бібліогр. вид. / Упр. культури, національностей та релігій Хмельниц. облдержадмін.; Культурол. т-во ім. Я. Гальчевського; ХОУНБ ім. М. Островського. Кам'янець-Подільський: Вид-во ПП «Медобори 2006», 2014. 32 с.
2. Завальнюк К., Стецюк Т. Яків Гальчевський у документах епохи. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2012. 224 с.
3. Завальнюк К. Провісники волі. Літин: Літинська рай. друкарня, 2005. С. 40–41.
4. Байдич В. Г. Життя та діяльність Якова Гальчевського в архівних документах. *Хмельницькі краєзнавчі студії*: науково-краєзнавчий збірник / редкол.: Л. В. Баженов (голова), Ю. І. Блажевич (співголова), С. М. Єсюнін (відп. секр.) та ін. Хмельницький, 2018. Вип. 13. ФОП Стрихар А. М. С. 36–40.
5. Байдич В. Г. Виставкова діяльність Державного архіву Хмельницької області у 2012–2018 рр. *Хмельницькі краєзнавчі студії*: науково-краєзнавчий збірник / Л. В. Баженов (голова), Ю. І. Блажевич (співголова), С. М. Єсюнін (відп. секр.) та ін. Хмельницький, 2018. Вип. 14. ФОП Стрихар А. М. С. 29–37.
6. Дело по обвинению Гальчевская М. А. (14.04.1924). ДА СБУ у Вінницькій області (Державний архів СБУ у Вінницькій області). ПФ. Спр. 29262. 85 арк. Додаток до справи. Контрольно-наблюдательное производство по уголовному делу – агитационные материалы. 23 арк.

УДК 061.2:(7.071.1:305-055.2(477))»1960/...»

ГРОМАДСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЖІНОК-ШІСТДЕСЯТНИЦЬ

М. В. Слонська

Анотація. У роботі аналізується діяльність жінок-шістдесятниць у межах творчих клубів молоді та громадських організацій, котрі стали справжнім символом жіночого внеску у громадсько-політичні рухи ХХ ст. в Україні. Акцентовано на значенні творчості у русі опору проти тоталітарного панування. У підсумку визначено, що шістдесятниці зробили справді неоціненний внесок у розвиток творчих та громадських організацій і залишили глибокий слід в українській історії – як у політичній, громадській, так і у культурній сферах.

Ключові слова: дисиденти, шістдесятниці, творчість, національна ідея, жінки.

Шістдесятництво – надзвичайно важливе явище в українській історії, передусім з огляду на те, що когорта молодих інтелектуалів намагалась чинити опір тоталітарному режиму, використовуючи свій творчий потенціал. Вагому роль серед шістдесятників відігравали жінки, котрі відзначилися не тільки літературною та мистецькою творчістю, але й активною громадянською позицією. Розкриваючи свій потенціал у професійній діяльності, жінки отримували можливість відстоювати українську спадщину крізь призму власної творчості. Як учасниці громадських рухів шістдесятниці поєднували творчі прояви та відповідальність не тільки за долю української культури, але й українського суспільства. Їхня громадська діяльність стала виявом їхньої позиції як представниць українського дисидентства.

Зазначена проблема досліджувалася в працях А. Русначенка [1], Л. Алексеєвої [2], статтях Н. Онищенко [3], Н. Авер'янової [4], А. Кузьмича [5] та ін. Автори зосереджувались на різних аспектах творчості та громадської діяльності дисиденток.

Метою статті є висвітлення громадської діяльності найбільш згадуваних представниць інтелектуальної спільноти шістдесятих років ХХ ст.: Алли Горської та Стефанії Шабатури, Лесі Коцюби, Надії Суровцової, Ліни Костенко. У якості джерел залучено спогади Я. Дашкевича, які стосуються життя й творчості Н. Суровцової, спогади про А. Горську та її листи, спогади М. Гориня, записані В. Кіпіані та В. Овсієнком [6].

Руху шістдесятників притаманне тісне переплетення творчої та громадської діяльності. З одного боку, громадянська позиція учасників проявлялася досить яскраво в їхній художній, літературній творчості, загалом у професійній сфері. З іншого боку, більшість шістдесятників були учасниками дисидентських організацій, долучалися до різноманітних заходів та акцій громадянського спротиву радянському режиму.

Значимою була участь у громадських організаціях Ліни Костенко, яка розгорнулася ще зі вступом до Клубу Творчої молоді (КТМ), членами якого також були Іван Дзюба, Євген Сверстюк, Іван Світличний, Алла Горська, Лесь Танюк, Василь Симоненко та низка інших молодих митців, діяльність яких була спрямована на підтримку українського мистецтва. У КТМ молоді

інтелектуали влаштовували вечори пам'яті, театральні вистави та інші заходи, присвячені «забороненим» іменам і літературі, чим одразу привернули увагу КДБ [7].

Незважаючи на те, що сама письменниця потрапила у так званий «чорний список», вона активно підтримувала всіх, хто постав проти системи. Одним із яскравих епізодів є присутність Ліни Костенко на закритому судовому засіданні над братами Михайлом і Богданом Горинями, де відважна жінка кинула квіти засудженим, чим зіпсувала заплановану можновладцями урочисту церемонію перемоги над «особливо небезпечними злочинцями». Ці події пригадують Іван Драч та В'ячеслав Чорновіл, надаючи чималого значення присутності Ліни Василівни на заходах такого роду. Окрім вищезгаданого, варто підкреслити, що Ліна Костенко повсякчас підтримувала своїх колег, відстоюючи ім'я І. Світличного, братів Б. і М. Горинів та публічно заявляла про підтримку В. Чорновола в газеті «Літературна Україна», що призвело до суспільного осуду та неприйняття поетеси [6; 7].

Відзначилась активною громадською діяльністю художниця Алла Горська. Творчість сама по собі була доволі потужним інструментом вияву громадянської позиції шістдесятниць. Отримавши свою першу роботу у галузі монументального мистецтва, Алла Горська активно популяризувала українську культуру. Водночас у період активної діяльності шістдесятників її квартира була осередком зібрань прогресивної молоді. Алла була активною учасницею київського клубу творчої молоді «Сучасник», до участі в якому долучалися художники, письменники, публіцисти тощо. Усі вони працювали над ідеєю збереження та просування української історії та культури [4, с. 57].

Неабияку цінність становлять спогади про Аллу Горську та її листи, які відкривають дослідникам реальну картину стану українського монументального мистецтва періоду шістдесятництва. Зокрема, у листах до Опанаса Заливахи Горська, не приховуючи емоцій, міркувала про переваги української монументалістики над московською, адже в Україні мистецтво було значно розвиненішим [8].

Окрім мистецької діяльності, Алла Олександрівна розпочала правозахисну діяльність, яка була викликана масовими арештами інтелігенції й закриттям Клубу творчої молоді в 1964 р. Відвідуючи численні судові засідання, Горська у такий спосіб протестувала проти незаконних арештів. Вона також є однією зі співавторів «Листа-протесту 139-ти», який був надісланий на ім'я Л. Брежнєва, О. Косигіна й М. Підгорного. У листі йшлося передусім про прохання припинити незаконні державні процеси. Попри те, що звернення було написано досить стримано й толерантно, зовсім скоро на його підписантів чекали переслідування, погрози та арешти. Не минуло це і Горську, за якою стежило КДБ. Повертаючись до спогадів, варто згадати і промови на похороні Алли Олександрівни, які були також упорядковані та опубліковані. У своїх промовах найближчі соратники Горської відзначили її заслуги у громадській та творчій діяльності [8; 9, с. 104].

Яскравими були мистецькі прояви Софії Караффи-Корбут, котра уміло прославляла українську культуру не лише серед української громадськості, а й за кордоном. Софія Корбут також була учасницею Львівського клубу творчої молоді «Пролісок», а згодом стала членом Спілки художників. У когорті шістдесятників Софія Петрівна спілкувалася із Іваном Світличним, приєдналася до участі в поїздках молоді історичними місцями України. На відміну від своїх колег, котрі демонстрували відкритий протест радянській владі, Корбут протестувала через мистецтво. За згадкою Л. Семикіної: «у Софії була особлива “культура протесту”: вона уміла не скорятися – тихо, таємно, однак не відступаючи від своїх переконань. Не кидалася голіруч на систему, а долала її своїм мистецтвом» [10, с. 174].

З огляду на вищесказане доцільно буде пригадати спеціально підготовлену КДБ операцію «Блок», спрямовану проти учасників згаданих нами Клубів творчої молоді, передусім у Києві та Львові. У 1972 р. було заарештовано бельгійця українського походження Ярослава Добоша, котрий намагався вивезти до Європи плівки з українським самвидавом. Згодом він змушений був дати прес-конференцію, в якій свої зустрічі з українськими дисидентами в Києві та Львові називав «антирадянською діяльністю». Публікація матеріалів прес-конференції отримала гучну назву «Українські буржуазні націоналісти – найманці імперіалістичних розвідок». Саме та-

кі звинувачення фігуруватимуть у справах учасників КТМ, котрих було заарештовано та відправлено за ґрати. Однією з них була художниця Стефанія Шабатура. Згодом масові арешти серед інтелігенції отримали промовисту назву «великий погром» [1].

Стефанія Шабатура – ще одна представниця українських мисткинь-шістдесятниць. Стефанія Михайлівна була типовою представницею української інтелігенції 60-х років ХХ ст. Вона брала активну участь у роботі КТМ «Пролісок» у Львові, де потоваришувала з подружжям Калинців, братами Богданом і Михайлом Горинями та іншими шістдесятниками. Літературні вечори, концерти, організація вертепів та численні святкування були основою діяльності львівського клубу, що свідчило про культурницький напрям руху шістдесятників. Однак варто згадати про те, що учасники «Проліска» стояли на більш радикальних позиціях, порівняно з Київським КТМ, схилиючись до політизації боротьби. Тут свіжою була пам'ять про ОУНівське підпілля та справді дієві методи протидії радянській ідеології [12, с. 476].

Після згаданої спецоперації КДБ «Блок» в оселі Стефанії Михайлівни проводились кількогодинашні обшуки. Слідчі намагались довести причетність художниці до поширення матеріалів «самвидаву», адже напередодні такі обшуки проводились у В. Чорновола у Львові. Було знайдено «Український вісник». Врешті у квартирі художниці знайшли численні видання, серед яких, як згадується в кримінальній справі, заведеної на Шабатуру, були статті В. Чорновола, В. Мороза, а також В. Стуса [13, с. 632].

Стефанія Шабатура «відзначилась» і контактами із іноземною інтелігенцією, а також обвинуваченням суду у некоректності розгляду справи В. Мороза, до слухання якої художницю не допустили. Справжню антирадянську пропаганду влада вбачала і в мистецьких творах Стефанії Михайлівни, адже гасла до картин були досить промовистими: «Або погибель, або перемога – сі дві дороги перед нами стали». Неабияку увагу спецслужб привернув gobелен «Кассандра», до якого було заготовлено низку питань, спрямованих на аналіз щодо антирадянського змісту [12, с. 477–478].

Не можна оминати і гучних протестів Шабатури, серед яких найбільш згадуваними є оголошення чергового голодування 10 грудня 1975 р., присвяченого Міжнародному дню прав людини, а також написання заяви у кінці 1979 р. У заяві Стефанія Шабатура висловила засудження радянської системи та прямо заявила про те, що жодні попередні утиски та переслідування не зможуть зламати волелюбних борців, передусім учасників Української Гельсінської Групи, членом якої жінка стала того ж 1979 р. в таборі [12, с. 482].

У контексті громадської діяльності неможливо оминати і Уманський салон Надії Суровоцовой. Повернувшись із таборів, жінка оселилася в Умані в родинному будинку, який став осередком «вільнодумства», куди приїздили багато молодих літераторів, громадських діячів та шістдесятників. Окрім дискусійних питань культурного характеру та самвидаву, що проходив через Уманський салон, у будинку порушувались і питання національного характеру, які виникали на ґрунті суперечностей українських та російських дисидентів, що часом пересікались у стінах клубу Суровоцовой [13].

Розповідаючи про будні уманського салону, Кузьма Матвіюк, близький друг Надії та очевидець усього, що відбувалось у стінах клубу, пригадує «четверги». На таких зустрічах обговорювались важливі питання, зокрема: «національне відродження, власна держава (до речі, бачилась вона як дуже далека мрія), можливі методи роботи (*боротьби* – це надто гучно сказано), у власному житті – активна громадянська позиція, постійна праця над собою, підвищення свого інтелектуального рівня» [14].

Отже, кожна зі згаданих нами жінок-шістдесятниць зробила неоціненний внесок у розвиток української культури ХХ ст., збереження української ідентичності. До того ж жінки були активними учасницями дисидентських гуртків та організацій, долучалися до різноманітних протестних заходів. Тісно переплетені між собою творча та громадська діяльність українських шістдесятниць свідчать про те, що більшість із них протягом 60–70-х років ХХ ст. поступово переходили від висловлення протесту проти радянського режиму суто творчими засобами до відкритої громадянської опозиції владі та участі у правозахисному русі, зокрема приєднуючись до Української Гельсінської Групи.

Abstract. This paper analyzes the activities of women-sixties within the framework of creative youth clubs and public organizations, which became a true symbol of women's contribution to the social and political movements of the 20th century in Ukraine. Emphasis is placed on the importance of creativity in the movement of resistance against totalitarian rule. As a result, it was determined that the 60s made a truly invaluable contribution to the development of creative and public organizations and left a deep mark in Ukrainian history, both in the political, social and cultural spheres.

Keywords: dissidents, sixties, culture, creativity, national idea, women.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Русначенко А. Національно-визвольний рух в Україні: середина 1950-х – початок 1990-х років. Київ: Видавництво імені Олени Теліги, 1998. 720 с.
2. Алексеева Л. История инакомыслия в СССР. Москва: Моск. Хельсинк. группа, 2012. 384 с.
3. Онищенко Н. Шістдесятництво в літературних та ідеологічно-політичних аспектах: Леся Коцюба. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»:* зб. наук. пр. Острог: Вид. НУ «Острозька академія», 2014. Вип. 41. С. 254–256.
4. Авер'янова Н. Мистецька еліта України: Алла Горська в когорті шістдесятників. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка.* 2014. Вип. 1. С. 57–59.
5. Кузьмич А. Людиноцентризм у поетичних текстах Ліни Костенко: комунікативний аспект. *Вісник Львівського університету. Серія журналістика.* 2011. Вип. 34. С. 142–148.
6. Горинь Михайло Миколайович. Я вам скажу так... Інтерв'ю Михайла Гориня Вахтангові Кіпіані та Василеві Овсієнку. 7 та 19 грудня 1999 року. *Віртуальний музей. Дисидентський рух в Україні.* URL: <https://museum.khpg.org/1222015125>
7. Позняк-Хоменко Н. Висока жінка, горда, наче бунт. До 90-річчя Ліни Костенко. URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyi-materialy/statti/vysoka-zhinka-gorda-nache-bunt-do-90-richchya-liny-kostenko>
8. Алла Горська: Червона тінь калини: листи, спогади, статті / ред. та упоряд. О. Зарецький, М. Маричевський. Київ: Спалах ЛТД, 1996. 240 с.
9. Маяка А. Життя та творчість Алли Горської. *Особистість, суспільство, держава: проблеми минулого і сьогодення:* матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. Суми: Сумський державний університет, 2016. Ч. 2. С. 100–105.
10. Шевченкіана Софії Караффи-Корбут у фондовій збірці Шевченківського національного Заповідника. URL: http://ehsupir.uhsp.edu.ua/bitstream/handle/8989898989/6202/Rehionalni%20kulturalni%20mystetski%20ta%20osvitni%20praktyku_IX.pdf?sequence=3&isAllowed=y#page=172
11. Крупник Л. Львівська художниця Стефанія Шабатура – учасниця українського дисидентського руху 60–80-х років ХХ ст. *Наукові записки Інституту української археографії та джерелознавства АН України:* збірник праць молодих вчених та аспірантів. Т. 16. Київ: ІУАД, 2008. С. 474–483.
12. Ігнатенко О. Львівська мисткиня Стефанія Шабатура: сучасний погляд на кримінальну справу 1971 року. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність.* 2013. Вип. 23. С. 630–642.
13. Дашкевич Я. Нотатки за нотатками. *Суровцова Н. Спогади.* Київ: Вид. ім. Олени Теліги, 1996. С. 366–375.
14. Матвіюк К. Надія Суровцова. Життя і вічність. URL: <https://grinchenko-inform.kubg.edu.ua/nadiya-surovtsova-zhyttya-i-vichnist/#.YFM0ltgzap0>